

Sarah E. Duffy & Michele I. Feist.
*Time, Metaphor, and Language. A Cognitive
Science Perspective.* Cambridge:
Cambridge University Press, 2023,
pp. 190, ISBN 978-1-107-19403-8,
DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108150101>

Recenzavo/ Reviewed by **Inesa Šeškauskienė**

Įvairiakalbių tyrimų centras

Taikomosios kalbotyros institutas

Filologijos fakultetas

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01131 Vilnius, Lietuva

El. paštas: inesa.seskauskiene@flf.vu.lt

ORCID numeris: <https://orcid.org/0000-0001-8981-2280>

2023 m. Kembridžo universiteto leidykla išleido britų mokslininkės S. E. Duffy ir amerikiečių tyrėjos M. I. Feist knygą, kurios pagrindinė tema – laiko suvokimas per erdvę ir šios, bene pagrindinės, mūsų mąstymo metaforos realizavimas kalboje ir nekalbinėje aplinkoje. Kad būtų aiškiau, pateiksiu pavyzdį iš lietuvių kalbos. Žinome, kad bene prototipiškiausias linksnis vietai nusakyti lietuvių kalboje yra vietininkas, pavyzdžiui, *kambaryje*¹. Taip pat sakome *vakare*, kai kalbame apie dienos pabaigoje vykstantį veiksmą ar įvykį, kurį tarsi talpiname laike. *Vakare* būtų metaforinis pasakymas arba kalbinė metaforos LAIKAS YRA ERDVĖ raiška. Neretai kalbame apie bėgantį, lekiantį laiką, laikas gali eiti, gali sustoti. Visi šie atvejai irgi yra metaforiniai pasakymai, nes judėjimas yra erdvės savybė, jis pirmiausiai apibūdina daiktus, žmones, įvykius erdvėje.

¹ Čia ir toliau lietuviški pavyzdžiai yra recenzijos autorės.

Aptariama knyga yra pirmas didesnės apimties mėginimas pažvelgti į problemą nuodugniai ir sistemingai bei atsakyti į klausimus, kuriuos yra kėlęs ne vienas ankstesnis bent kiek su erdvės tyrimais susijęs mokslininkas, pavyzdžiui, apie šios metaforos universalumą, kultūrinį ir regioninį specifiškumą, ar gali būti, kad erdvės bruožai perkeliami į laiką selektyviai, jei taip, tai kurie ir nuo ko tai priklauso, ir pan. Knygą sudaro aštuoni skyriai, iš kurių pirmasis yra įvadas, o aštuntasis skiriamas diskusijai, ir net 28 puslapių literatūros sąrašas. Jame galime rasti daugiau nei dešimt straipsnių, kurių autorė yra viena arba abi tyrėjos, arba kuri nors iš dviejų tyrėjų su kitais bendraautoriais. Ankstesni mokslininkų darbai rodo solidų jų įdirbį monografijos tema.

Pirmajame skyriuje, arba įvade, nusakomos monografijos atsiradimo prielaidos ir trumpai apibūdinami tolimesni skyriai. Pirmiausiai apibrėžiamos pagrindinės sąvokos, tokios kaip laikas ir erdvė. Daugumoje kalbų laiko lekšemos yra vienos iš dažniausių. Apie laiką, skirtingai nuo erdvės, neįmanoma kalbėti nemetaforiškai dėl jo abstraktumo, nes jis nepažinus mūsų juslėms. Kaip jau minėta, laikas bėga ir stovi, be to, jo turime ar, dažniau, mums jo trūksta, jį švaistome ar taupome. Galime planuojamą renginį perkelti į kitą dieną ar valandą. Visi šie pasakymai yra kalbinė raiška to, kaip mąstome – apie laiką per erdvę ar per daiktą, kurį turime ar kurio neturime, per pinigus, kuriuos taupome ar švaistome. Beje, kalba nėra vienintelė metaforų raiškos priemonė – gerai žinomi tirpstantys Salvadoro Dali laikrodžiai galėtų būti viena iš daugelio kita, ne kalbos terpe, reiškiamų laiko metaforų.

Įvadiniame skyriuje autorės išsako savo kritišką poziciją apie kalbos reiškinių universalumą. Būtent metafora LAIKAS YRA ERDVĖ, pastebėta ne vienoje kalboje, dažnai mokslininkų aptariama kaip universalė. Hipotezė apie universalumą, atrodytų, turi prasmės Europos kalbose, bet gali čia pat subyrėti atsigręžus į Pietų Amerikos ar Pietryčių Azijos kalbas, kurios akivaizdžiai skiriasi nuo Europos kalbų. Be to, autorių nuomone, nereikėtų užmiršti ir kitų veiksnių, turinčių įtakos mūsų kalbėjimui apie laiką. Tie veiksniai yra fiziniai: kalbančio žmogaus kūno apimtis, amžius ir lytis, taip pat asmenybės bruožai, politinės pažiūros, religija, ideologija, kultūrinis kontekstas ir pan. Kalbėti apie erdvę kaip šaltinį laikui suvokti yra „tik dialogo pradžia“ (Duffy & Feist 2023, 3). Be to, svarbu atsižvelgti ir į individualius laiko suvokimo skirtumus, kurie iki šiol tirti buvo mažai.

Autorės akcentuoja ir kitą svarbią savo kompleksinio kognityvinio tyrimo prielaidą – įkūnytumo (angl. *embodiment*) idėją, kuri yra metaforinio mąstymo pagrindas. Žmogaus kūnas, kaip ne kartą yra rašę žinomi kognityvistai (Littlemore 2019, Gibbs 2006, Johnson 2007), yra pripažintas žmogaus mąstymo šaltinis, paaškinantis ne vieną kalbos ir mąstymo reiškinį. Kaip nurodo autorės apibrėždamos savo tyrimo objektą, knygoje „detalesnis erdvės srities (angl. *domain of space*) tyrimas derinamas su tyrimu individualių

ypatumų tų, kurie vartoja ir interpretuoja metaforą“ (Duffy & Feist 2023, 4), subtiliau aiškinama „metafora ir būdai ja pagrįsti mūsų laiko konceptualizavimą“ (ibid.).²

Kiti septyni skyriai skiriami įvairiems metaforų šeimos³ LAIKAS YRA ERDVĖ aspektams, pradedant nuo plačios ankstesnių metaforų tyrimų apžvalgos (antrasis ir trečiasis skyriai), atidžiai pasižiūrint į tiriamos metaforų šeimos tarpkultūrinius ypatumus bei erdvės kaip šaltinio srities ypatumus (ketvirtasis skyrius), susikoncentruojant ties ypač svarbiu kalbos vaidmeniu kuriant ir realizuojant įvairias laiko metaforas, nekalbinėje terpėje nustatomas metaforas (penktasis skyrius), aptariant individualius žmogaus, pasitelkiančio metaforą pasaulio suvokimui ir kalbėjimui apie jį, bruožus bei skirtingų veiksnių koreliacijas (šeštasis ir septintasis skyriai). Aštuntasis skyrius skiriamas diskusijai ir labiau primena koncentruotai išdėstytus knygos apibendrinimus, pagrindinius akcentus ir išvadas, nusakant tokio tyrimo vietą platesniame kognityvinių tyrimų kontekste. Kiekvienas skyrius dar suskirstytas į poskyrius. Pirmasis poskyris visuomet yra įvadas, o paskutinis – išvados. Labai aiški knygos struktūra neleidžia nukrypti nuo pagrindinio klausimo ir padeda suvokti erdvės-laiko tyrimo lauką taip, kaip jį mato autorės. Toliau trumpai apžvelgsiu kiekvieną skyrių.

Antrajame skyriuje *Metaforos teorija. Nuo kalbos prie mąstymo* (angl. *The Theory of Metaphor. From Language to Cognition*) autorės pateikia vertingą istorinę pagrindinių metaforų teorijų apžvalgą. Jos pradeda nuo tradiciškai daugelyje darbų minimu klasikinio požiūrio, išdėstyto Cicerono, Kvintiliano ir ypač Aristotelio darbuose, pagal kurią metafora yra tropas, „nukrypimas nuo įprastos reikšmės“ (Ciceronas, cit. iš Duffy & Feist 2023, 9), teksto puošmena, nebūdinga kasdieniam kalbėjimui, todėl laikoma rašytojų ir poetų privilegija, nesiejama su mažiau kūrybingų profesijų atstovais. Ornamentinis požiūris išsilaikė iki šių dienų, jis neretai dėstomas vidurinėse mokyklose ir pateikiamas žinyuose ar žodynuose (pvz., Cambridge Dictionary 2024).

Su mąstymu metafora pradėta sieti tik XIX a. pabaigoje. O antroje XX a. pusėje ji imama laikyti labiau konceptuali, ne tiek teksto, kiek mąstymo lygmens reiškiniu. Šiame skyriuje autorės nemažai dėmesio skiria kituose šaltiniuose mažiau aptariamams autoriams, neabejotinai padariusiems didelę įtaką tokių autorių darbams kaip Lakoffo ir Johnsono *Metaphors We Live By* (1980/2003). Minėtini F. M. Mülleris, G. Buck, I. A. Richardsas ir M. Blackas. F. M. Mülleris (1886) bene pirmasis atkreipė dėmesį į tai, kad metafora nebūtinai pakeičia įprastesnį pasakymą puošnesniu, bet ir kuria naujas reikšmes, kurios nėra išverčiamos į paprastesnius pasakymus, t. y. neturi kasdienės kalbos atitikmenų. Pa-

² Čia ir toliau – vertimas – recenzijos autorės. Originali citata: „By bringing together a detailed examination of the domain of space with the individuality of those who use and interpret metaphor, in this book we provide a more nuanced understanding of what metaphor is and the ways in which it underpins our conceptualizations of time.“

³ Metaforų šeima (angl. *metaphor family*) yra terminas pavadinti susijusių metaforų grupei.

sitelksiu lietuvišką pavyzdį. Medicininis terminas *kelio girnelė* susiformavo metaforos pagrindu iš *girnos* kaip malimo įtaiso (DLKŽ), tačiau niekaip negali būti persakomas kitais, paprastesniais, žodžiais. Taigi, *girnelė* šiuo atveju yra vartojama nauja reikšmė. G. Buck darbai (žr., pavyzdžiui, Buck 1899) išsiskyrė XIX a. darbų spektre tuo, kad aiškindama metaforos prigimtį, mokslininkė plačiai rėmėsi to meto psichologų darbais, pavyzdžiui, Williama Jameso, ir dar labiau tolo nuo grynai ornamentinės metaforos sampratos bei artėjo prie konceptualiosios.

Bene svarbiausią darbą XX a. pradžioje parašė retorikas, literatūros kritikas I. A. Richardsas, gana išsamiai pagrindęs konceptualią metaforos prigimtį (Richards 1936). Beje, jam (kartu su C. K. Ogden) priklausė ir kitos, labai svarbios knygos *The Meaning of Meaning* (1923), kuri padėjo pamatus semantikos kaip lingvistikos šakos susiformavimui, autorystė. Richardso darbe išdėstyta požiūrį Duffy ir Feist vadina interakcijos, arba sąveikos, teorija, pagal kurią metafora formuojasi kelių reiškinų sąveikoje; anot Richardso, mes nuolat gyvename lygindami, o metafora yra ne tiek kalbos, kiek minčių sąveikos rezultatas. M. Blackas (1962) yra gana retai minimas šiuolaikinių metaforų tyrėjų darbuose, tačiau skaitydami šiuolaikinių autorių straipsnius ir knygas kai kuriuose atpažinsime Blacko mintis, kurios, anot Duffy ir Feist, ir leido susiformuoti sąveikos teorijai. Blackas teigia, kad metafora susiformuoja tarp netiesiogine reikšme vartojamo žodžio ir žodžio apsupties, arba rėmo (angl. *frame*) (Duffy & Feist 2023, 14), jų sąveikoje, kurią suvokia kalbantis ar rašantis žmogus. Taip Blackas dar labiau priartėja prie to, kas dabar plačiai vadinama konceptualiąja metafora ir konceptualiosios (vėliau – kognityviosios) metaforos teorija (KMT). Tiesa, *konceptualiosios metaforos* terminas priskiriamas Lakoffui ir Johnsonui (1980/2003). KMT ir ją plėtojusius autorius Duffy ir Feist priskiria kognityvinio perkėlimo (angl. *cognitive mapping*) teorijai dėl skaitytojui žinomo metaforos supratimo kaip tarpsritinio mąstymo reiškinio.

Pagal šią teoriją mūsų mąstymą, elgesį ar įvairių mūsų veiklą formuoja metaforos. Jos yra mentalinio perkėlimo iš šaltinio (angl. *source*) srities į paskirties (angl. *target*) sritį rezultatas. Pirmoji dažniausiai yra konkretesnė, o antroji abstraktesnė. Ši teorija dabar yra tapusi beveik vadovėline, apie ją daug rašyta įvairiuose šaltiniuose, ypač anglų kalba, ji taikyta empiriniuose tyrimuose.⁴ Pagal KMT apie abstraktesnius dalykus kalbame pasitelkdami konkretesnius, pavyzdžiui, abstraktus laikas yra taupomas (kaip pinigai, kurie yra konkretesni už laiką) ar švaistomas ir pan. Skyriuje paaiškinami tokie svarbūs metaforizacijos procesų principai kaip vyraujantis, bet neabsoliutintinas vienkryptiškumas nuo konkrečios srities prie abstrakčios, o ne atvirkščiai, invariantiškumas, kai konceptualusis perkėlimas vyksta pagal nusistovėjusią, kalbinei bendruomenei žinomą šaltinio ir paskirties sričių struktūrą. Vėliau mokslininkų suformuluotas koreliacijos princi-

⁴ Yra keli bendro pobūdžio darbai parašyti ir lietuviškai, pvz., Mikulskas 2009, Šeškauskienė 2012.

pas tarsi tęsia tai, kas anksčiau buvo vadinama invariantiškumu. Koreliacijos principas leidžia paaiškinti ir tokį iki tol nelabai suprantamą dalyką, kodėl perkėlimo modeliai varijuoja: vieną kartą paskirties sritis siejama su viena, o kitą kartą – su kita šaltinio sritimi, pavyzdžiui, apie laiką kalbame kaip apie pinigus arba kaip apie išsidriekusį erdvėje objektą (*ilgas laikas*). Variantiškumas, knygos autorių nuomone, yra tiesiogiai susijęs su tuo, ko viena ar kita konceptualizacija siekiama, pavyzdžiui, santuokos paskirties sritis konceptualizuojama per kelionę tais atvejais, kai kalbama apie bendrus tikslus, nes kelionės struktūrą didele dalimi nulemia atvykimo vieta ir judėjimas link jos. Jei apie santuoką kalbame norėdami atskleisti įvairias santykių peripetijas, pasitelkiame kitas šaltinio sritis, pavyzdžiui, šokio.

Bene įdomiausiai šiame skyriuje yra pateikiama mentalinių erdvių, arba, kaip vėliau tapo įprasta vadinti, konceptualiojo suliejimo, teorija (KST), ypač jos santykis su KMT, ne vienam tyrėjui ilgai kėlęs klausimų dėl galimos (dalinės) abiejų teorijų sutapties. Knygos autorės atkreipia dėmesį į tai, kad abi teorijos padeda paaiškinti dinaminį reikšmių kūrimo būdą. KMT, kurioje konceptualusis perkėlimas vyksta tarp dviejų sričių, daugiau dėmesio skiria įprastiems konceptualizacijos modeliams ir jų plėtiniam (angl. *extensions*), o KST, kuri grindžiama keturiomis mentalinėmis erdvėmis (dvi įvesties, viena bendroji ir viena išvesties, arba suliejimo; angl. *blend space*), pasitelkiama kuriant ir aiškinant kūrybiškesnius konceptualizacijos modelius, būdingus humoro, ironijos situacijoms, kurios dažnai yra neilgalaiškės.

Skyriuje autorės kelia ir metodinius metaforos nustatymo klausimus, kurie praeito tūkstantmečio pabaigoje ir šio pradžioje kognityvistų tarpe yra sukėlę daug aistrų. Šiame knygos skyriuje tik užsimenama apie galimus metodologinius iššūkius ir aiškaus visuotinai pripažinto metaforų nustatymo kalboje būdo nebuvimą. Tai suprantama, ypač žinant, kiek tyrėjų yra susikūrę savo metodus, atliepiančius jų tyrimo tikslus. Tiesa, gilesnės metodologinių prieigų analizės šiame skyriuje autorės nepateikia.

Dar viena svarbi sąvoka, kurią aptaria knygos autorės ir apie kurios evoliuciją galima būtų parašyti atskirą straipsnį, yra rėmai (angl. *frame*) ir įrėminimas (angl. *framing*); angliškas terminas kartais tiesiog perkeliamas į lietuvių kalbą jo neverčiant, todėl kartais pasitaiko ir *freimingas*. Lingvistikoje rėmų terminas bene labiausiai pažįstamas nuo Fillmore'o darbų (Fillmore 1982), kur buvo gana siaurai vartojamas aiškinant žodžio reikšmę, o dabar dažniau suprantamas kaip diskurso strategija kalbėjimui apie vieną ar kitą dalyką pakreipti norima linkme (apie *freimingo* sąvokos istoriją ir bent trejų interpretaciją šiuolaikiniuose darbuose žr. Flusberg et al. 2024). Tam sėkmingai pasitarnauja metafora.

Skyriaus pabaigoje autorės apžvelgia darbus, susijusius su laiko konceptualizavimu per konkretesnes sritis, tokias kaip pinigai, persekiotojas ir pan. Viena iš tokių sričių yra erdvė.

Taip trumpi momentai suvokiami kaip taškai, ilgesni periodai – kaip atstumai, pavyzdžiui, *ilgas susirinkimas*. Įvykiai gali būti perkelti kaip daiktai erdvėje, pavyzdžiui, *susitikimas perkeltas į kitą dieną*. Tyrėjos aptaria judančio laiko (pvz., *perkeltas susitikimas*) ir judančio *ego*, žmogaus (pvz., *artėjame prie svarbaus sprendimo*), perspektyvas, kurios buvo tirtos ir ankstesniuose jų pačių darbuose. Tačiau aptariamoms knygoms autorių nuomone, dichotomija, kai atsispiriama nuo deiksės, t. y. kalbėtojo, arba *ego*, nėra aktuali visose kultūrose, nes jose nebūtinai pasirenkamas vienas iš atskaitos taškų: laikas žmogaus atžvilgiu arba žmogus (*ego*) laiko atžvilgiu. Šiuo metu yra žinoma, kad pavyzdžiui, daugelyje kalbų, įskaitant ir lietuvių, praeitis yra *už mūsų*, mums tarsi nematoma, o ateitis *priešais mus* ar *mums prieš akis* (kai kuriose kalbose – atvirksčiai). Tačiau yra atvejų, kai laikas yra nedeiktinis, kaip kalendorius, jame nėra *ego*, o įvykiai išdėstomi vieni kitų atžvilgiu; išdėstymo kryptis gali skirtis, priklausomai nuo kultūros ir kalbos.

Trečiajame skyriuje *Metafora už kalbos ribų. Konceptualiųjų jungčių išbandymas* (angl. *Metaphor beyond Language. Testing the Conceptual Connections*) autorės atsispiria nuo metaforų sampratą keičiančio Lakoff'o ir Johnson'o (1980/2003) darbo ir apžvelgia tyrimus, susijusius su metaforizacijos apraiškomis ir galimomis konceptualiomis jungtimis ne tik kalbinėje aplinkoje. Iš esmės šis skyrius yra apie svarbiausias šiuolaikines teorijas ir jų reikšmę autorių pasirinktos metaforos analizei. Kadangi KMT išplečia metaforos supratimą už kalbos ribų, Duffy ir Feist, besiremamos ankstesniais darbais, pavyzdžiui, Grady (1997), apibūdina konceptualių jungčių tarp skirtingų sričių pobūdį. Jos atkreipia dėmesį į tai, kad svarbu ne tik nustatyti tarpstritinių jungčių egzistavimą, bet ir suprasti jų prigimtį, kuri, panašu, sietina ne tik su kalba ir mąstymu, bet ir su plačiau suvokiama mūsų gyvenimiška patirtimi. Pavyzdžiui, metaforinį pasakymą *šiltas apsikabinimas* motyvuoja metafora *JAUSMAI YRA ŠILUMA*, kuri yra akivaizdžiai susijusi su koreliacija tarp (kūno skleidžiamos) šilumos ir fizinio artumo. Šios ir kitos, tarsi savaime suprantamos jungtys, formuluojamos kaip metaforos, vadinamos bazinėmis (angl. *basic metaphors*). Jos susiformuoja vaikystėje, todėl ne visuomet atpažįstamos kaip metaforos. Jungtys tarp, pavyzdžiui, fizinės šilumos ir draugiškų jausmų išlieka nuolat, bet sąmoningai žmogaus atskiriamos brandesniame amžiuje, vaikystėje ši skirtis nėra įsisąmoninama. Dar daugiau, tyrimai rodo, kad jungtys nuolat yra aktyvuojamos, todėl yra pagrindo manyti, kad jos, kaip bendražmogiškos patirtys, yra aktualios visose kultūrose. Vadinasi, bazinės metaforos turėtų būti būdingos daugumai kalbų. Kitas pavyzdys (Kovecses 2000, perpasakota iš Duffy & Feist 2023, 35–37) apie fiziologinį metaforos *LAIMINGAS YRA AUKŠTAI* pagrindimą. Sveikas žmogus vaikšto stačias, jam vertikalios struktūros asocijuojasi su gera sveikata ar darbingumu. Vėliau susiformavusios metaforos, pavyzdžiui, *šokinėti iš džiaugsmo*, turi tokį patį fiziologinį pagrindą, nepaisant galimų kultūrinių variacijų. Taip susiformuoja metaforų sistemos, susijusių metaforų grupės, arba metaforų šeimos (angl. *metaphor families*). Tačiau motyvacijos universalumas nebūtinai reiškia vienodą konceptualizaciją skirtingose kultūrose.

Šiame skyriuje vėl grįžtama prie minties, kad Lakoffo ir Johnsono (1980/2003) knygoje postuluojamą metaforos supratimą kaip konceptualus tarpsritis perkėlimas nebuvo empiriškai patikrintas ir dėl to susilaukė daug kritikos. Tačiau vėlesni gausūs empiriniai tyrimai, pasitelkus žvilgsnio sekimo ir kitas eksperimentines metodikas, patvirtino tą ryšį, pavyzdžiui, tarp socialinio ir fizinio atstumo, tarp galios ir vertikalumo. Galios vertikalė užčiuopiama labai anksti – vaikams bendraujant su tėvais, kurie, bent jau iki paauglystės, yra vaikams autoritetas, be to, jie ir fiziškai aukštesni už vaikus. Kitas galios ir vertikalės sąsają rodantis pavyzdys matyti bet kokių sporto varžybų pabaigoje: laimintys sportininkai stovi ant aukščiausios pakylės.

Kaip rodo tyrimai, erdvės santykiai aktualūs ir vertinimui: teigiami vertinimai atsiduria aukštai, o neigiami žemai, arba teigiami dešinėje, o neigiami kairėje. Erdvė yra svarbus dėmuo suvokiant muziką, kalbant ir mąstant apie ją. *Aukštos natos*, *žemos natos* yra kasdienės muzikų kalbos dalis. Daugybė tokio pobūdžio pavyzdžių rodo erdvės fundamentalumą mūsų mąstyme.

Toliau skyriuje nemažai dėmesio skiriama apžvelgti darbams apie judantį *ego* ir judantį laiką bei įvairias tokios skirties variacijas. Nagrinėjami deiksės ir ne deiksės pagrindu suformuoti laiko konceptualizavimo atvejai.

Iš esmės šiame skyriuje padedami pagrindai gilesniam ir labiau niuansuotam tyrimui, kurio rezultatai aprašomi ketvirtajame skyriuje *Laikas erdvėje. Tarpkalbinis variantiškumas ir metafora* (angl. *Time in Space. Cross-linguistic Variation and Metaphor*). Jis skiriamas nuodugnai erdvės, kaip tiriamos metaforos šaltinio srities, analizei. Iš pirmo žvilgsnio erdvė gali atrodyti tarsi savaiminė duotybė, aiški ir nereikalaujanti jokių interpretacijų. Tačiau tyrimai rodo, kad taip nėra, ypač atidžiau pažvelgus į erdvę iš skirtingų kalbų ir kultūrų perspektyvos.

Autorės skiria du erdvės santykių tipus: orientaciją erdvėje ir judėjimą. Pagrindines ašis orientacijai erdvėje brėžia žmogaus kūnas. Todėl turime priekį, nugarinę dalį, kairę, dešinę ir pan. Tai, kas yra priekyje, yra matoma, nes taip funkcionuoja žmogaus regėjimas. Žmogaus priekis neretai perkeliamas artefaktams, todėl pasakymas *katė yra priešais kėdę* reiškia, kad katė yra priešais kėdės sėdimąją dalį, nes būtent taip sėdi žmogus, remdamasis į kėdės *nugarėlę*. Pastarasis žodis rodo ir metoniminį perkėlimą – žmogaus nugara tampa *kėdės nugarėle*. Poziciniams ryšiams erdvėje nusakyti autorės pasitelkia gerai žinomus L. Talmio (Talmy 2000) įvestus terminus: Figūrą (angl. *Figure*) ir Foną (angl. *Ground*). Figūra – judresnis, mažesnis erdvės scenos dalyvis, o Fonas – didesnis, mažiau paslankus, seniau atsiradęs aprašomoje situacijoje. Minėtame katės ir kėdės pavyzdyje katė yra Figūra, o kėdė – Fonas. Analizei pasitelkiami ir gerai žinomi Levinsono (2003) atskaitos rėmai (angl. *frames of reference*), kurių yra bent trys tipai – absoliutieji

(angl. *absolute*), vidiniai (angl. *intrinsic*) ir reliatyvieji (angl. *relative*). Absolūtieji remiasi pasaulio šalimis; juos pasitelkus objekto lokacija nusakoma šiaurės, pietų, rytų ir vakarų atžvilgiu. Vidiniai rėmai yra tarsi daiktui priskirtas priekis, galas ar šonai, kurie nepriklauso nuo situacijos, pvz., *automobilio priekis* visuomet bus priekis, nesvarbu, kaip automobilis suklotųsi ir keistų kryptį. *Medžio priekis* nustatomas remiantis reliatyviaisiais rėmais, t. y. jis visuomet priklausys nuo kalbėtojo, kuriam pakeitus buvimo vietą pasikeis ir priekiu vadinamas medžio segmentas. Skirtingoms kalboms būdingi vieno ar dviejų tipų atskaitos rėmai. Autorės pateikia įvairių kalbų pavyzdžių.

Remiantis daugelio mokslininkų samprotavimais, kad erdvė ir laikas yra tarpiai susiję, galėtume teigti, kad laikui irgi aktualūs trijų tipų atskaitos rėmai. Tačiau paaiškėja, kad erdvės santykiai perkeliama į laiką tik iš dalies. Autorės pateikia pavyzdžių iš keliolikos kalbų, kurie rodo didelę laiko santykių įvairovę, kurią knygos autorės gana sėkmingai susistemina. Dažniausia įvykių seka yra išdėstoma horizontalėje. Pavyzdžiui, ateitis yra priešais *ego*, praeitis – už jo, ateitis yra už *ego*, o praeitis – priešais jį, praeitis ir ateitis nesiejami su *ego* ir t. t. Tai, kas yra prieš *ego*, arba kalbėtoją, yra dažniausiai anksčiau laike, nei tai, kas nematoma, už kalbėtojo. Laiko konceptualizavimui ne mažiau svarbi ir vertikalė, ne tik horizontalė. Kai kuriose kalbose, pavyzdžiui, mandarinų, orientacinė laiko suvokimo kryptis yra ne tik horizontali, bet ir vertikali.

Antrasis erdvės santykių tipas yra judėjimas, kuris yra sudėtingesnis už statinę orientaciją, nes iškart turime kalbėti ne tik apie Figūrą ir Foną, bet ir apie judėjimo kelią (angl. *path*) ir būdą (angl. *manner*). Kelias ir būdas aktualizuojami ne visais atvejais, pavyzdžiui, sakydami *Jis ilgai ėjo* neperduodame informacijos apie kelią, tačiau sakydami *jis perėjo per lauką* koduojame kelią priešdėliu *per-* ir prielinksniu *per*. Pavyzdyje *Jis ilgai ėjo* matome nuorodą į judėjimo būdą – *ilgai*. Slobino (1996) iškelta hipotezė apie kelio ir būdo kodavimo polinkius kalbose, ypač apie koduojamą tokio pobūdžio informaciją veiksmoždžiu, sulaukė plataus atgarsio tyrėjų darbuose.

Kiek judėjimas perkeliama į samprotavimus apie laiką? Kaip minėta, laikas bėga, stovi, šliaužia ir t. t. Bet šie pasakymai yra apie laiką apskritai. O kokie įvykiai suvokiami kaip judantys? Recenzuojamos knygos autorės pasitelkia kitų autorių ir savo darbus, kurie nuosekliai atskleidžia, kokioms kalboms ir kultūroms būdingi judantys įvykiai, pavyzdžiui, gimimas, mirtis, liga ir pan. Tačiau ne visi ankstesni darbai yra nuoseklūs, kai kuriuose pateikiama gana prieštaringų tyrimų rezultatų. Visgi tikėtina, kad kai kuriose kalbose, pavyzdžiui, veiksmoždžiu koduojamas būdas perkeliama ir į kalbėjimą apie laiką, kitose – kelias perkeliama dažniau nei būdas ir t. t. Pačių autorių atliktas tyrimas irgi atskleidžia labai įdomių polinkių, pavyzdžiui, ispanų ir anglų kalbose. Nustatyta, kad kelias laiko pasakymuose yra aktualus abiem kalboms, ypač kai kalbama apie įvykių kryptį. Tačiau veiksmoždžiai, kuriais koduojamas judėjimo būdas, laiko pasakymuose

šiose dviejose kalbose jau rodo skirtingus polinkius. Tai tik patvirtina, kad (trimatės) erdvės santykiai automatiškai neperkeliami į laiką, perkėlimas dažniausiai yra dalinis. Kaip matyti iš tyrimų, kalbos ir kultūros iš erdvės į laiką perkelia skirtingus elementus, todėl skirtingų kalbų metaforos, kuriose šaltinio sritis yra erdvė, yra tokio įvairios.

Šis skyrius, vienas iš svarbiausių visoje monografijoje, tarsi užpildo tas spragas, kurios iki šiol kėlė daug klausimų kalbant apie tarpsritinį perkėlimą iš erdvės į laiką. Subtilus ir kritiškas knygos autorių žvilgsnis fragmentišką tyrimų lauką konsoliduoja ir sutvirtina.

Pentajame skyriuje *Laiko konceptualizavimas per kalbą ir erdvę* (angl. *Conceptualizing Time through Language and Space*) atskleidžiamas kalbos vaidmuo konceptualizuojant laiką per erdvę. Pasitelkiamos kalbinės ir kitų terpių metaforos, kurios kalboje nefiksuojamos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ne visi mentaliniai erdvės-laiko suvokiniai reiškiami kalba, kai kurie išryškėja tik elgsenoje, pastarieji gali prieštarauti kalboje fiksuojamoms metaforoms, pavyzdžiui, visi žinome metaforą GERAI YRA AUKŠTAI arba GERAI YRA DEŠINĖJE. Kalboje yra daugybė šias metaforas rodančių pasakymų. Tačiau eksperimentiškai įrodyta, kad kairiarankiai įvairiose situacijose dažniau renkasi geriau vertinamus dalykus, kai jie yra kairėje. Kalboje tokių pasakymų, kiek matyti iš tyrimų, nefiksuojama.

Kaip rodo autorių atlikti psicholingvistiniai eksperimentai, kurių rezultatai pristatomi šiame skyriuje, konkrečios kalbos leksika ir gramatika gali turėti įtakos tam, kaip interpretuojamos metaforos, pirmiausiai, erdvės-laiko metafora. Skyriuje pateikiamas pavyzdys apie dvi metaforas: judantį *ego* (žmogų) laiko atžvilgiu ir judantį laiką žmogaus atžvilgiu. Pavyzdžiui, gimtakalbiai švedai visais atvejais labiau linkę vartoti metaforas, kuriose žmogus juda laiko įvykių atžvilgiu, o mandarinų kalba kalbantys geriau supranta ir dažniau vartoja metaforas, kuriose laikas juda žmogaus atžvilgiu. Kitaip tariant, švedai dažniau sakys *artėjame prie svarbaus įvykio*, o ne *artėja svarbus įvykis*, o mandarinų kalba kalbantys kinai – atvirkščiai. Dvikalbiai kinai, kalbantys mandarinų ir anglų kalba, taip pat rinkosi *artėjantį svarbų įvykį* ir panašius pasakymus, greičiausiai, dėl stipriai įsigalėjusios tokios vartosenos mandarinų kalboje. Tiesa, kartais vienoks ar kitoks kalbinis elgesys gali būti aiškinamas pasirinkta vertimo strategija, t. y. eksperimento metu pasirinkus kitą, ne tiriamąją, kalbą, kai kuriuos dalykus tenka išversti. Vertimas retai kada būna pažodinis, tačiau gali būti, kad jo įtakos neišvengiama, ir vienas ar kitas atsakymas tarsi pasufleruojamas. Be to, vieno ar kito atsakymo pasirinkimui įtaką gali daryti ir standartizuotam kalbos variantui būdingesnis pasakymas, kuris kalbėtojui dažniau atrodo teisingesnis.

Toliau skyriuje rašoma apie kitomis, ne kalbos, terpėmis reiškiamas metaforas, pavyzdžiui, gestikuliacijomis (angl. *gestures*; NB: nepainioti su gestų kalba, angl. *sign language*).

Gestai pasitelkiami kalbant ir dažnai yra ne mažiau informatyvūs, pavyzdžiui, kalbėdami apie ateitį dažnai tiesiame ranką į priekį, kalbėdami apie praeitį, nukreipiame ranką už savęs. Tokia elgsena būdinga daugelio Europos ir kitų regionų kalbų atstovams. Yra kultūrų, kur ateitis signalizuojama rankos judesiu už nugaros, o praeitis – judesiu į priekį. Dažniausiai tokie gestai dera su kalbinėmis metaforomis. Čia verta prisiminti įkūnytumo hipotezę, kuri padeda paaiškinti tokios gestų ir kalbos dermės prigimtį. Žmogaus kūnas yra pirminė ir bene svarbiausia atskaitos sistema, o gestai dažnai laikomi „įkūnyta mintimi“ ir „langu į kalbinę raišką apsprendžiančias mentalines reprezentacijas“⁵ (Duffy & Feist 2023, 95). Tačiau autorės atkreipia dėmesį į tai, kad ne visuomet gestai dera su tuo, ką sakome. Todėl tyrinėjant erdvės-laiko sąsajas nepakanka tik kalbos. Gestikuliacija kaip komunikacijos sistema gali turėti savitų, tik jai būdingų, bruožų.

Penktajame skyriuje rašoma ir apie laiko kryptį, kurią gali nulemti ne tik mūsų fizinio judėjimo kryptis, bet ir mūsų kalboje įprasta skaitymo ir rašymo kryptis, pavyzdžiui, Europos kalbų atstovams būdinga skaityti iš kairės į dešinę, hebrajų – iš dešinės į kairę, japonų – iš kairės į dešinę ir iš viršaus į apačią, Taivane daugiausiai rašoma iš viršaus į apačią. Vienose kultūrose ankstesni įvykiai suvokiami kaip esantys kairėje, kitose – dešinėje, trečiose – viršuje ir t. t. Pasitelkiant gausius tyrimus iš įvairių kultūrų ortografijos ir iš aklujų samprotavimo apie laiką, žinant, kad Brailio raštas, nepriklausomai nuo aklojo ar neprimatančiojo kultūrinės priklausomybės, konstruojamas iš kairės į dešinę, knygos autorių atskleidžiami eksperimentų rezultatai patvirtina didelę rašto krypties įtaką samprotavimui apie laiką. Įdomu, kad žmogaus smegenys yra tokios lanksčios, kad jos, žmogui mokantis, gali prisitaikyti ir prie jo gimtajai kalbai nebūdingos skaitymo ir rašymo krypties.

Ar tikrai vienoks ar kitoks kalbėjimas apie erdvę turi įtakos nekalbiniam laiko siejimui su erdve? Pavyzdžiui, kalbose, kurioms būdingi absoliutieji atskaitos rėmai, nėra atvejų, kurie rodytų, kad tie rėmai perkeliama į samprotavimą apie laiką, jis dažniau suvokiamas tik kaip judantis iš rytų į vakarus; šiaurė ir pietūs tuose samprotavimuose nefiksuoja. Tikėtina, kad tai gali būti susiję su saulės judėjimu danguje. Tokie eksperimentai dar kartą patvirtina, kad perkėlimas iš erdvės į laiką nėra toks paprastas.

Kaip pabrėžia autorės, nepaisant to, kad yra autorių, kurie abejoja metaforų konceptualumu, t. y. egzistavimu mąstymo ir elgesio lygmeniu, psicholingvistiniai ir psichologiniai tyrimai rodo, kad tokia abejonė yra nepagrįsta. Konceptualūs tarpsritiniai ryšiai egzistuoja. Tačiau svarbu jų nesupaprastinti ir neredukuoti, nes žmogaus erdvės ir laiko suvokimas yra gerokai sudėtingesnis nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Be to, kalba yra tik viena, bet ne vienintelė galima erdvės-laiko sąsajų tyrimo aplinka.

⁵ Originali citata: „a window into the mental representations that underlie language“.

Šeštojo skyriaus *Itraukiant suvokėją* (angl. *Bringing in the Cognizer*) pradžioje pripažįstama, kad iki šiol gana mažai dėmesio buvo skiriama individualiems suvokėjams. Dauguma tyrėjų pripažįsta, kad rašo apie prototipinį suvokėją (angl. *cognizer* arba *comprehender*), kuris apibūdinamas kaip suaugęs baltasis vidurinėsios klasės dešiniarankis, heteroseksualus, fiziškai ir protiškai adekvatus vyras. Tačiau mūsų visuomenėse yra daugybė įvairių žmonių grupių, kurios gerokai nukrypsta nuo minėto prototipo. Autorės atskleidžia, kad suvokėjo charakteristikos erdvės-laiko metaforai ir jos raiškai yra labai svarbios. Šią mintį jos grindžia aptardamos įvairius tyrimus, pradėdamos nuo emocijų ir emocinio vertinimo, kuriam žmonės dažnai pasitelkia metaforas. Tyrimai rodo, kad teigiamai vertinamiems įvykiams nusakyti dažnai pasitelkiama judančio žmogaus (laiko atžvilgiu) metafora, o neigiamai vertinamiems įvykiams nusakyti renkamasi kalbėti apie judantį (žmogaus atžvilgiu) laiką, jei abi alternatyvos pasirinktoje kalboje yra galimos.

Taip pat nustatyta, kad žmonės yra linkę priartinti teigiamai vertinamus įvykius, o neigiamus atitolinti. Laukimas, ypač susijęs su sudėtinga ar sunkiai prognozuojama situacija, skatina žmones galvoti ir kalbėti apie ilgą ar tolimą laiką, kuriame žmogus nėra įvykio iniciatorius, o įvykis ar laikas juda pats.

Kitas individualaus elgesio aspektas, kuriam skiriama nemažai dėmesio aptariamame skyriuje, yra asmeniniai galios santykiai, konceptualizuojami per erdvę. Įdomu, kad savo galią, viršenybę prieš kitus suvokiantys žmonės tą rodo gestais: plačiais rankų mostais, kūno užimama didesne erdve ir pan. Suvokiantys turintys mažesnę galią ir įtaką paprastai stengiasi užimti mažiau erdvės, jiems nebūdingi platūs mostai. Eksperimento būdu buvo įrodyta, kad galios pozicijoje esantys žmonės linkę pasirinkti judančio žmogaus, o ne judančio laiko perspektyvą. Mažesnės galios ar visai jos neturinčių tiriamųjų grupėje aiškiausio prioriteto tarp dviejų perspektyvų nebuvo nustatyta.

Panašiai buvo tirti kiti individų charakterio bruožai, įpročiai ir panašūs vidiniai veiksniai, tokie kaip intravertiškumas ir ekstravertiškumas, gyvenimo būdas, įskaitant gebėjimą kontroliuoti savo laiką, religiniai įsitikinimai, sąžiningumas ir pan. Kita, išorinių, veiksmų grupė buvo kitokio pobūdžio, tarsi primesta situacijos ar aplinkybių, pavyzdžiui, gyvenimas dideliame mieste, o ne miestelyje ar kaimo vietovėje, arba studentų atsiskaitomojo darbo galutinė data, kuri gali būti ankstesnė ir vėlesnė. Tyrėjos pripažįsta, kad daugeliu atvejų veiksmų įtaka gali būti kompleksinė.

Septintajame skyriuje *Laikas skirtingose paradigmose* (angl. *Time across Paradigms*) tarsi patikslinami kai kurie šeštojo skyriaus teiginiai ir argumentai, ypač atsižvelgiant į skirtingų kultūrų įtaką laiko konceptualizavimui. Šiame kontekste atkreipiamas dėmesys į aktualizuoto laiko hipotezę (angl. *Temporal Focus Hypothesis*), pagal kurią kultūrose egzistuoja tam tikri laiko prioritetai, pavyzdžiui, marokiečių kultūrai itin svarbios tradi-

cijos, vyresnioji karta ir paveldas, ispanai labai domisi naujovėmis ir technologijomis, kurios automatiškai siejamos su ateitimi. Pagal minėtą hipotezę vienos kultūros labiau siejamos su praeitimi, kitos – su ateitimi. Pirmųjų atstovai praeitį konceptualizuoja kaip esančią prieš save, nes ji jiems aktuali, antrosios atstovai prieš save mato ateitį, nes ji jiems svarbesnė. Vienokios ar kitokios paradigmos pasirinkimui turi įtakos ne tik vertybinė kryptis, bet ir informantų amžius. Jaunesniems, kaip galima numanyti, svarbesnė ateitis, vyresni akcentuoja tradicijų išsaugojimą.

Kadangi kultūros sąvoka aprėpia ne tik regioną ar tautą, galime kalbėti apie religinės bendruomenės kultūrą, profesinės ar politinės organizacijos kultūrą ir pan. Pavyzdžiui, budistai linkę prieš save matyti praeitį, o taoistai (arba daoistai) – ateitį. Progresyvieji liberalai linkę konceptualizuoti ateitį kaip esančią prieš juos, o konservatyvesnių politinių pažiūrų partijų atstovai prieš save linkę matyti praeitį.

Įdomu, kad šiame skyriuje tyrėjos atskleidžia tam tikras kelių veiksmų sąsajų tendencijas. Pavyzdžiui, kaip jau buvo rašyta ankstesniame skyriuje, sąžiningi žmonės rinkosi judančio žmogaus, o ne judančio laiko perspektyvą. Tačiau jie taip pat buvo linkę matyti ateitį prieš save, o ne už savęs. Tyrėjos taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad eksperimento laiko pasirinkimas gali turėti įtakos rezultatams. Pavyzdžiui, ryte darbingesni žmonės vienaip elgėsi eksperimento metu, jei jis buvo vykdomas ryte, ir kitaip, jei jis buvo vykdomas jiems mažiau darbingu vakaro metu. Mokslininkės referavo ir į tyrimus, kuriais buvo bandoma nustatyti ryšį tarp individualių ir kultūros apspręstų veiksmų. Apie visus šiuos eksperimentus autorės pateikia nemažai informacijos, kurios neperpasakosiu. Apibendrinama skyrių pacituosiu tai, ką autorės parašė jo pabaigoje: „metaforinius perkėlimus iš erdvės į laiką apsprendžia ne tik erdvės šaltinio sritis, bet ir daugybė lingvistinių, kultūrinių, situacijos ir individualių veiksmų“⁶ (Duffy & Feist 2023, 146).

Glaustas aštuntasis skyrius *Diskusija* (angl. *Discussion*) pradedamas nuo trumpo eksperimento, rodančio, kokia svarbi mūsų mąstymui yra kalba, leidžianti vienaip ar kitaip pakreipti mūsų galvojimą apie kokį nors objektą ar reiškinį. Laikas nėra suvokiamas juslėmis, todėl norint jį suprasti, reikia pasitelkti informaciją, gaunamą kitais būdais. Vienas iš tokių būdų yra kalba.

Toliau skyriuje apibendrinami visi ankstesni skyriai. Pateikiamos pagrindinės idėjos, apibendrinami argumentai. Iš esmės, kaip nurodo autorės (Duffy & Feist 2023, 148), apžvelgiami keturi dalykai, turintys įtakos erdvės-laiko metaforos tyrimo sudėtingumui: 1) šaltinio srities (erdvės) sudėtingumas; 2) kalbos *per se* sudėtingumas; 3) perkėlimo

⁶ Originali citata: „Metaphoric space-time mappings are shaped not only by the source domain of space, but also by a host of linguistic, cultural, situational, and individual factors.“

iš šaltinio (erdvės) į paskirties (laiko) sritį sudėtingumas ir 4) asmeninių individualaus suvokėjo aplinkybių sudėtingumas. Kiekvieną iš jų autorės atskleidžia kiek plačiau.

Šiame skyriuje autorės nusako ir savo darbo vietą kitų tyrimų kontekste ir brėžia tolesnių tyrimų perspektyvą. Akcentuojama, kad kalba yra neatsiejama plačiai suvokiamos žmogaus konceptualiosios sistemos dalis. Remdamosi savo tyrimais, autorės yra linkusios manyti, kad metafora nėra vien tik perkėlimas iš vienos srities į kitą. Metafora labiau primena ne tik ir ne tiek perkėlimą, kiek dinamišką įvairių veiksnių (individualių, situacijos, bendruomenės, kalbos, *etc.*) liejinį (angl. *blend*; Duffy and Feist 2023, 152–158). Ne visi veiksniai šiandien yra ištirti, jų analizė padėtų atskleisti dar daugiau niuansų. Pavyzdžiui, autorės pastebi, kad už laboratorijos ribų metafora gali įgyti kitokių bruožų, jos suvokimui gali turėti įtakos naujai atsiradusios aplinkybės. Be to, veiksnių jungtys gali būti labai įvairios.

Baigdama norėčiau atkreipti dėmesį į tai, ką autorės parašė apie savo knygą pačioje pradžioje. Jos nurodo, kad kognityvinių mokslų atstovai turi nepamiršti, kad bet kokioje kalbos teorijoje privalu atsižvelgti į metaforizacijos procesus ir kad metafora formuojasi kaip įvairių veiksnių visuma, kurioje kalba vaidina labai svarbų vaidmenį, tačiau ji nėra vienintelis metaforos raiškos būdas (Duffy & Feist 2023, 7). Erdvės ir laiko jungtys išties atrodo akivaizdžios, tačiau, kaip matyti iš pasakymų įvairovės, ne taip lengvai leidžiančios įsiskverbti į jų prigimtį.

Duffy ir Feist knyga – sėkmingas mėginimas tai padaryti. Knygoje nėra aksiomų forma suformuluotų teiginių; ji parašyta draugišku stiliumi, jos autorės kviečia svarstyti ir diskutuoti. Diskusija, kaip žinome, yra pagrindinė mokslo idėjų plėtojimosi ir atradimų sąlyga. Belieka tikėtis, kad panašių tyrimų kontekste kada nors atsiras ir tyrimai iš lietuvių kalbos ir kultūros.

Literatūros sąrašas

- Black, Max. 1962. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press.
- Buck, Gertrude. 1899. *The Metaphor: A Study in the Psychology of Rhetoric*. Folcroft: Folcroft Library Editions.
- Cambridge Dictionary*. 2024. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/metaphor>
- DLKŽ. <https://ekalba.lt/paieska/detalioji/?paieska=girna&p=1&d=50&i=40fe76ba-f6c9-489a-a288-3f19de8caeb>
- Fillmore, Charles. 1982. Frame semantics. *Linguistics in the Morning Calm*. The Linguistic Society of Korea, ed. Seoul: Hanshin. 111–137.
- Flusberg, Stephen J., Kevin J. Holmes, Paul H. Thibodeau, Robin L. Nabi & Teenie Matlock. 2024. The psychology of framing: How everyday language shapes the

- way we think, feel, and act. *Psychological Science in the Public Interest* 25 (3), 105–161.
- Gibbs, Raymond W. Jr. 2006. Metaphor interpretation as embodied simulation. *Mind and Language* 21 (3), 434–458.
- Grady, Joseph. 1997. *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. [Unpublished doctoral thesis]. Berkeley: University of California at Berkeley.
- Johnson, Mark. 2007. *The Meaning of the Body. Aesthetics of Human Understanding*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Levinson, Stephen C. 2003. *Space in Language and Cognition: Explorations in Linguistic Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Littlemore, Jeannette. 2019. *Metaphors in the Mind: Sources of Variation in Embodied Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikulskas, Rolandas. 2009. Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos. *Kalba ir žmonės*. Artūras Judžentis, sud. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 39–80.
- Müller, Friedrich M. 1886. Metaphor as a mode of abstraction. *The Fortnightly Review* 40 (239), 617–632.
- Ogden, Charles K., Ivor A. Richards 1923. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of The Science of Symbolism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Richards, Ivor A. 1936. *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Šeškauskienė, Inesa. 2012. Metaforų tyrimo klausimu, arba Kaip nustatyti metaforas. *Darbai ir dienos* 58, 65–79.
- Slobin, Dan I. 1996. From ‘thought and language’ to ‘thinking for speaking’. *Rethinking Linguistic Relativity*. John J. Gumperz and Stephen C. Levinson, eds. Cambridge: Cambridge University Press. 70–96.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.